

זיכרון ראשון: הרגע בשדה

כשהייתי בן עשרים וחמש גרתי כשנה באוֹרְפִינגְטוֹן, עיר קטנה קרובה ללונדון. מדי שבת בצהריים, כשמזג האוויר אֶפְשֵׁר זאת, הייתי מטייל לבית דודי שבעיירה הסמוכה.

באחד מן הטיולים האלה, ביום חורף בהיר, עברתי ליד שדה ירוק רחב ידיים, שבצדו המרוחק ממני שיחקו שני ילדים בכדור. הצעיר, כבן חמש, בכה מכעס או מתסכול, בעוד הגדול, כבן עשר, שנראה לי אחיו, ניסה לפייסו. הוא חזר ומסר את הכדור לאחיו הקטן כדי שיחזור לשחק, ניסה לדבר אתו, להרגיע אותו, להסיח את דעתו מן התסכול. כיוון שהיו רחוקים ממני לא שמעתי את בכיו של הקטן ואף לא את דבריו של הגדול, ורק ציוץ הציפורים הגיע לאוזני. השדה, הילדים, כמו טבלו באיזה רוגע וחסד, ולי היה נדמה שכמו בחלום אני נמסך בשדה הירוק ובשמש החורפית ושאני יכול לעמוד ולהביט בתמונה מלאת היופי עוד ועוד. לבסוף נאלצתי להמשיך בדרכי, שכן לא רציתי לאחר לארוחת הצהריים בבית דודי הקפדן, אולם חוויית התמונה הזו מלווה אותי עד היום. האם היה זה הרוך שבו ניסה הילד בן העשר להרגיע את אחיו, האהבה שבה ניסה להפיס את צערו של הקטן? האם היה זה המרחב הירוק רחב הידיים, ציוץ הציפורים, השלווה שבתוכי, החמימות החורפית? ואולי הצירוף של כל אלה הוא שהפך את הרגע הפשוט הזה לכל כך משמעותי בשבילי.

עם חלוף הזמן התחלתי להרהר בדרך שבה ניתן להפוך את

החוויה המעודנת הזו לתמונה בימתית. כיצד אפשר להפוך רגע כזה של חסד לרגע תיאטרלי, כשהתיאטרון על אופיו הדרמטי, אינו מסוגל לכאורה לתפוס רוגע כזה.

בקולנוע, למשל, אפשר פשוט לצלם שדה, שני ילדים, גם את עובר האורח המביט במחזה, גם את עיניו הלחות מהתרגשות, להקליט את ציוץ הציפורים, או להוסיף מוזיקה שקטה ברקע, ואם הצלם יהיה מיומן ופני השחקן יבטאו את הרגש הנכון, יוכלו הצופים לחוות את החוויה שחוויתי אני. אבל בתיאטרון?

זו הייתה הפעם הראשונה שהבנתי באופן מוחשי ביותר, שבמה לא נועדה לשחזר מציאות. היא קטנה מלהכיל שדה רחב ידיים; גם על שחקן קשה לסמוך שתמיד ידע להעלות ברגע הנכון לחלוחית בעיניו ואפילו אם יצליח, איך בכלל יראו הצופים את עיניו אם יביט לעבר הילדים המשחקים ברקע. ומעל לכול, מי ערב לי שתמונה מלאכותית, משוכללת ככל שתהיה, עם תפאורה מלאכותית באור מלאכותי על כמה בתל אביב, תעורר בלב צופה מקרי אותה רגשה חד פעמית שחשתי אני בשדה דשא שטוף שמש באנגליה שנים רבות קודם לכן?

החוויה "מן החיים" זקוקה לדימוי, לתמונה שונה אך שוות ערך, כדי לשוב ולחיות על כמת התיאטרון, בתוך החלל הריק כמו שכינה אותה פיטר ברוק. הבמה היא חלל מטאפורי.

אז, בגיל 25, לא ידעתי עדיין שהחידה הזאת, הדרך שבה אפשר לצקת חוויה מכל סוג – רגשית, חושנית, רעיונית – לתוך כלי של תיאטרון, בשפה נהירה לכל צופה, תעסיק אותי במשך כל חיי הבוגרים. אז, בגיל 25, כתבתי לעצמי גם את המשפט: מה הייתי עושה עם כל הצער והיופי, עם כל הכאב וההתפעמות, עם כל הכעס ועם כל החמלה אילו לא הייתי יכול לצקת אותם לתוך כלים של תיאטרון, לפרוק אותם אל הבמה?

מבט

במרכזו של האירוע בשדה עומד מבטו של הגבר הצעיר שהייתי, אותו מבט שהבחין בשני הילדים המשחקים וגילה בהם משמעות. מבט הוא פעולה של התודעה.

בגן הדובדבנים, רגע לפני שהיא עוזבת לתמיד את הבית שבו נולדה ובו גדלה כל חייה, אומרת ליובוב אנדרייבנה: "אני מרגישה כאילו אף פעם לא ראיתי את הקירות בבית הזה, את התקרה, ועכשיו הייתי רוצה להביט בהם עוד ועוד..." (אנטון צ'כוב, גן הדובדבנים, תרגום: רבקה משולח).

ואחר כך: "עוד מבט אחד בקירות האלה, בחלונות האלה..." המבט כמו מבקש לפצות על ההחמצה הגדולה, לאחוז בחיים הקודמים, רגע לפני שהם נשמטים ואובדים. מבטו של אבי, רגע לפני מותו.

מאז הבוקר שכב על מיטתו בעיניים עצומות, נאבק על כל נשימה. הרופא אמר שיוכל להגיע לפנות ערב. חיכינו. ישבתי לצדו, אוחו בידו. פתאום, בשעת הצהריים, פקח את עיניו והביט בי במבט פעור, איום, כמי שמנסה להטמיע אותי בתוכו לפני שייפרד לעולם, מבט ארוך, עיניו בעיני, מבט משתאה באימה, מבט שיודע שהוא מבט אחרון. הוא הביט בי, בכנו, רק בי, כמו ניסה לבלוע אותי בעיניו, זמן רב, רב מאוד, פעם בעיני האחת פעם באחרת, שהרי אי אפשר להביט בשתי העיניים בבת אחת.

אינני זוכר שמצמצץ ולו פעם, זמן שנראה לי נצח, ואז חזר ועצם אותן, אחיזת ידו רפתה, הפנה ראשו ומת.

זמן קצר קודם לכן עלה על בימת החאן המחזה אושר שכתבתי. גם במחזה מתרחשת סצנת מוות של אב, אביו של אושר. וכך מתרחשת הסצנה: הנער מניח את ידיו על כתפי האב, האב פונה ללכת. פתאום עוצר ומפנה את מבטו לאושר, בנו. מבט ארוך. הנער מביט באב. האב אינו מסיר עיניו מבנו. מסך חוצה את הבמה, האב נעלם. במקומו עומד הנער לבדו, עכשיו נראות כנפיים על גבו. לאושר ולצופים מתחוויר כי זהו מלאך שבא ללוות את האב אל מותו. אני זוכר את מבטו של השחקן שגילם את האב, אבינועם מור-חיים, המביט בשחקן שגילם את אושר, לירון ברנס: מבט שלו, כמי שנפרד לשלום לפני צאתו למסע. דומה שכתבתי את התמונה הזאת כמו להכין עצמי לקראת מותו של אבי. כמה דומה הייתה התמונה שראיתי בדמיוני לתמונה שהתרחשה במציאות כחודשיים מאוחר יותר. וכמה שונה. מבטה של בתי, רגע לאחר שנולדה.

היא שכבה בעריסה, בשלווה גדולה ועמוקה, עיניה שהיו כחולות בלידתה, הביטו בעולם החדש ברוגע אינסופי, הייתי אומר בהשתאות רגועה, נוסעת שזה עתה הגיעה, סוקרת את הנוף החדש. לרגע עצר מבטה עלי, נדמה היה לי שהיא מתבוננת גם בי, באיש החדש, באביה, עיניה בעיני, ואחר כך חלף מבטה הלאה.

לפעמים אני מביט בפניהם של הצופים באולם התיאטרון. כמה שונים המבטים. יש המביטים בעיניים בורקות, גופם רכון לפנים, יש המקשיבים קשב רב, יש המטים גופם לאחור, מבטם אדיש, כמו מסרבים להתרגש, כמו מאיימת החוויה שעל הבמה על טרדות היומיום שאליהן התרגלו ומהן הם מסרבים להיפרד. אין דבר העומד בפני היצירה כמו ההרגל. ההרגל שעוטה על החיים שכבה של עובש, מכסה את הנפש בכתמים של חלודה, מערפל את המבט כמו אובך. השגרה היא שגרונ הנשמה. בוקר בוקר אותן פעולות, אותם רחובות, אותם אנשים, הכול מוכר לעיפה. אתה מתקשה

להתניע את עצמך. המבט בעיניו של פקיד הדואר. הוא מתבונן בטופס שאתה מושיט לו, הוא ראה אותו אלפי פעמים. הוא יראה אותו עוד אלפים. זהו מבטם של הפקידים. המבט הממית. ישנו המוות שנושאות המחלה או המלחמה, אך ישנו המוות האחר, זה שפניו כפני הבוהה במסך הטלוויזיה, כפני השעמום, כפני הדיכאון. המוות שבחיים. זה המתפשט אט אט בנשמה החיה, כתולעת שבערוגת השושנה החולה בשירו של ויליאם בלייק. מאבק במוות הזה הוא עניינה של האמנות בכלל ושל אמנות התיאטרון בפרט.

האם נשאר בנו משהו מן המבט הראשון בעולם, ממבטו של הנולד. האם מן התחושה הזו שקשה לשער אותה נשאר בנו משהו, כמו זיכרון תאי או אינסטינקט עמום? "גַם לְמֶרְאָה נוֹשֵׁן יֵשׁ רִגְעַ שֶׁל הוֹלָדָת" (נתן אלתרמן, כוכבים בחוץ).

אולי המבט הראשון הזה הוא רגע ההולדת של כל המראות הנושנים. של התחושות המעודנות שהן בעצם מרקם החיים עצמם:

ירח מלא בליל קיץ...

טיפות ראשונות של יורה...

ניחוח הדשא הרטוב סביב בריכת השחייה...

חריקות שרשרת הברזל של הנדנדה...

טעם המים המתוק מן הברז בחצר...

קול נקישת עקבים על המדרכה בשעת לילה מאוחרת...

במאבק הגדול שבין החיים לבין המוות שבחיים, תפקידה של אמנות התיאטרון להתייצב לצד החיים. ברענון המבט, בביעור השגרה. בשינוי פרספקטיבות. לעורר את המראות הנושנים, להזכיר את הצלילים הראשונים, את הריחות, הטעמים, התחושות. כמו זרעים באדמה יבשה שהמתינו לגשם הראשון כדי להקיץ משינה ארוכה. להשיב לחיים רגשות שנתכסו בקרום של הגנה מפני תסכול ואכזבה.

כְּשֶׁגוֹזְעִים צְלִילֵי הַפְּעָמוֹן
רֵיחַ הַפְּרִיחָה מֵתְחִיל לְצִלְצֹל.
עֵרֵב.

(כְּשׁוֹ, תַּרְגוּם: יְהוּדִית כַּפְרִי)

התיאטרון הוא אמנות תמימה והוא קורא למבטם התמים של הצופים. השחקן מזכיר לנו שדבר בחיים אינו מובן מאליו. כדי למלא את תפקידו עליו לזכור זאת בעצמו. לעצמי אני אומר שהתיאטרון, כמו החיים, נמתח בין שני המבטים הללו, הראשון והאחרון, וחשוב לי שאביט בראשון ואזכור את האחרון.